

“İstinaf Kanun Yolu ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru” Konferansı

(İstanbul, 01/06/2017)

Saygıdeğer konuklar,

Değerli katılımcılar,

“İstinaf Kanun Yolu ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru” konulu konferansa hoşgeldiniz diyor, sizleri en içten duygularıyla saygıyla selamlıyorum.

Anayasaların bazı maddeleri vardır ki, diğer tüm maddeler onun şerhi gibidir. Anayasamızın 5. maddesi böyledir. Toplum sözleşmesinin özünü, esasını ifade eden, “Devletin temel amaç ve görevleri” kenar başlıklı bu madde, esasen devletin varlık nedeni olan güvenlik ve özgürlüğe vurgu yapmaktadır.

Anayasanın 5. maddesine göre devletin temel amaç ve görevleri, bir yandan “kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak”, diğer yandan da “kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan ... engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak”tır.

Anayasa Mahkemesi’nin norm denetiminde ve bireysel başvuruda yaptığı denetim, aslında 5. maddenin uygulamasına ilişkindir. Burada temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri ifade edilmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuruda bir anayasal hak veya özgürlüğün ihlal edildiğine karar verirken yaptığı denetim de, bir anlamda devletin negatif ve pozitif yükümlülüklerinin alanını ve sınırlarını belirlemeye yöneliktir.

Devletin güvenliği tesis ederek temel hak ve özgürlükleri koruması, olağanüstü durumlarda her zamankinden daha önemli hale gelmektedir. Ünlü Fransız filozof Jacques Derrida, 11 Eylül

terör saldırılarının hemen ardından “Her zamankinden daha çok insan haklarının yanında durmalıyız. (Zira) insan haklarına ihtiyacımız var” demişti.¹

Gerçekten de insan haysiyeti üzerine inşa edilen insan hakları, insanın ontolojik statüsünü belirleyen en önemli değerlerin başında gelmektedir. İnsan haklarının öznesi “eşrefi mahlûkat” yani yaratılanların en şerefliisi olarak görülen insandır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî yüzyıllar önce insanın evrendeki yerini şöyle ifade etmiştir: “Cihanın aslı, temeli sensin cihan senin yüzünden yaratılmıştır”.²

İnsanın ve haklarının bu merkezi önemine rağmen, özellikle 11 Eylül’den sonra güvenlik kaygısı tüm dünyaya dalga dalga yayılmış, bunun sonucunda da özellikle Batı’da İslamafobik davranışlar yaygınlık kazanmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde terörle mücadele, bazı ülkelerde temel hak ve özgürlüklerin aşırı şekilde sınırlandırılmasına neden olmuştur.

Aynı dönemde özgürlük-güvenlik ilişkisi Türkiye’de farklı bir seyir izlemiştir. 11 Eylül’den sadece 22 gün sonra 2001 anayasa değişiklikleri gerçekleşmiş, bu yolla temel hak ve özgürlüklerin alanı genişletilmiştir. Aynı eğilim 2004 Anayasa değişikliğiyle de devam etmiştir. Anayasa’nın 90. maddesine bir cümle eklenerek temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerle kanunlar çatıştığında birincisinin esas alınacağı belirtilmiştir. Bu değişiklikle uluslararası insan hakları hukukunun iç hukukta kanunlar karşısındaki üstünlüğü kabul edilmiştir.

Değerli katılımcılar,

Bireysel başvuru da bu özgürlükçü eğilimin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türk anayasa yargısındaki en önemli değişikliklerden biri, hiç kuşkusuz 2010 Anayasa değişikliğiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları inceleme görevinin verilmesidir. 2010 yılında Anayasa’nın 148. maddesine bir fıkra eklenmek suretiyle herkesin “Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine” başvurmasının yolu açılmıştır.

¹ Jacques Derrida, “Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides- A Dialogue with Jacques Derrida”, in Giovanna Borradori, *Philosophy In a Time Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2003), s.132.

² Mevlânâ, *Rubâîler*, çev. Şefik Can, (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009), No.345, s.74.

Bireysel başvurunun hukuk sistemimize girmesiyle birlikte, anayasal hak ve özgürlüklerin korunmasında yeni bir dönem başlamıştır. Bireysel başvuruların başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bu yana Mahkememiz bu görevi özenle ve etkili bir şekilde yerine getirmiş, bu durum uluslararası alanda da teyit edilmiştir. Türkiye’de uygulanan bireysel başvuru sisteminin, diğer ülkeler bakımından da dikkate alınması gereken, başarılı ve iyi uygulama örnekleri arasında gösterildiği bilinmektedir.

Bilindiği üzere, bireysel başvuru sistemi, gerek Anayasa Mahkemesinin işlevinde gerekse genel anlamda Türk hukukunda çok önemli yenilikler getirmiştir. Bireysel başvuruyla birlikte Anayasa Mahkemesi, sadece kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyen bir kurum olmaktan çıkmış, insanların günlük hayatını etkileyen olayları doğrudan ele alan, dolayısıyla topluma dokunan bir yargı organı haline gelmiştir.

Diğer yandan bireysel başvuru, anayasa yargısında paradigma değişimine de yol açmıştır. Anayasa Mahkemesi gerek norm denetiminde gerekse bireysel başvurularda temel hak ve özgürlükleri korumayı önceleyen “hak eksenli” paradigma içinde karar vermeye başlamıştır. Esasen, bireysel başvurunun doğası böylesi bir paradigma değişimini zorunlu kılmaktadır. Belki de bu nedenle, Anayasa değişikliği gerekçesinde “yeni düzenlemeyle, bireysel başvuruları inceleme görevi verilmek suretiyle, Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu da yüklenmektedir” şeklinde bir cümleye yer verilmiştir.

Bilindiği üzere, bireysel başvuru kurumunun bir de pratik amacı vardır. Anayasa değişikliği gerekçesinde de ifadesini bulan bu amaç, Türkiye aleyhine Avrupa İnsan hakları Mahkemesi önündeki başvuru ve ihlal sayısını azaltmaktır. Bireysel başvurunun bu pratik amacı, 15 Temmuz darbe girişimine kadar büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Bireysel başvurunun etkili şekilde uygulanması sonucu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Türkiye aleyhine başvuru ve ihlal sayısı ciddi şekilde düşmüştür. Ancak, 15 Temmuz sonrası yapılan başvurularla birlikte derdest başvuru sayısı artış göstermiştir.

Bireysel başvurunun başarılı bir şekilde uygulandığı Almanya ve İspanya gibi ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de bireysel başvurunun uygulamasından kaynaklanan bazı sorunlar olduğu bilinmektedir. Bu sorunların önemli bir kısmı “ikincillik” ilkesinin yeterince anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Bir kez daha belirtmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru veya anayasa şikayeti olağan bir kanun yolu değildir. Bireysel başvuru, iddia edilen hak ihlallerinin olağan kanun yollarında giderilememesi hâlinde başvurulabilecek ikincil nitelikte olağanüstü bir

kanun yoludur. Bireysel başvuru kararlarında da vurgulandığı üzere, temel hak ve özgürlüklere saygı, devletin tüm organlarının anayasal ödevi olup, bu ödevin ihmal edilmesi nedeniyle ortaya çıkan hak ihlallerinin giderilmesi idari ve yargısal makamların görevidir.³ Bireysel başvuruda asıl olan hak ve özgürlüklere kamu otoritelerince saygı gösterilmesi ve olası bir ihlal durumunda bunun olağan idari ve/veya yargısal yollarla giderilmesidir.

Bu nedenle, bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi, esasen hak ihlallerinin öncelikle ve özellikle derece mahkemeleri önünde ileri sürülmesini ve giderilmesini gerektirmektedir. Bu mümkün olmadığında Anayasa Mahkemesinin incelemesi devreye girmektedir. Bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi hak ihlalinin olup olmadığını tespit etmekte, ihlal tespit ettiğinde de bunun nasıl giderilebileceğini belirlemektedir. Sözgelimi ihlalin giderilmesi yargılamanın yenilenmesini gerektiriyorsa buna karar verebilmekte, bunda bir hukuki yarar görmüyorsa tazminata hükmedilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin derece mahkemelerinin kararlarını iptal etme veya onların yerine geçerek karar verme gibi bir yetkisi söz konusu değildir. Bu anlamda Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruda yaptığı inceleme, ilk derece yargılaması olmadığı gibi temyiz incelemesi de değildir. Bireysel başvurunun, olağan kanun yollarından sonra yeni ve "süper" bir temyiz imkanı sunmadığının bilinmesi gerekir.

Yine bilinmesi gerekir ki, bireysel başvuru tek tek tüm hak ihlallerini giderme yolu da değildir. Bu istenir bir durum olsa bile, bunun gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Esasen bireysel başvurunun objektif amacı, hak ihlaline neden olan durumları tespit etmek suretiyle bu ihlallerin kamu makamları tarafından giderilmesini ve yeni ihlallerin önlenmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, bireysel başvurunun başarısı ve geleceği, sadece Anayasa Mahkemesine değil, aynı zamanda yargı sisteminin iyi işlemesine bağlıdır.

Bu noktada bireysel başvuru kararlarının kamu otoriteleri ve özellikle de yargı organları tarafından takip edilmesinin ve değerlendirilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu amaçla, bugün açılışını yaptığımız konferanslar gibi, konunun ilgilileri ve paydaşlarıyla birlikte sempozyumlar, yuvarlak masa toplantıları, çalıştaylar ve içtihat forumları düzenliyoruz.

Bunun dışında, ilke kararı niteliği taşıyan veya kamuoyunun yakından takip ettiği kararların özetlerini internet sitemizde yayınlıyoruz. Genel Kurul ve Bölüm kararlarının tamamı internet sitesinde yayınlanmaktadır. Ayrıca, her yıl verilen kararların en önemlilerini "Seçme Kararlar" adı altında kitaplaştırarak ilgililere ulaştırmaktayız. Yine kararların kolayca takibini sağlamak için kararların özetlerinin yer aldığı "Yıllık Rapor"u yayınlayarak, ilgililere dağıtımını sağlıyoruz.

³ Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt, B. No: 2012/403, 26/3/2013, § 16.

Değerli misafirler,

Bireysel başvurunun geleceğini tehdit eden sorunların başında artan iş yükü gelmektedir. Bugün itibarıyla, Anayasa Mahkemesine yapılmış 103 binin üzerinde başvuru bulunmaktadır. 15 Temmuz sonrası olağanüstü dönemde meydana gelen konjonktürel artış bir kenara bırakılsa bile, orta ve uzun vadede bireysel başvuru sistemi yapısal ve sistemik değişiklikleri sağlamak suretiyle hak ihlallerini önleme amacına matuf kararlar vermeye imkan sağlayacak şekilde uygulanmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin verdiği ihlal kararları arasında uzun yargılamalar önemli bir yer tutmaktadır. Şu ana kadar Mahkeme, 2219 ihlal kararı vermiştir. Bunların 1757'si yani %79,2'si adil yargılanma hakkına ilişkindir. Adil yargılanma hakkına dair ihlallerin de % 84'ü makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yöneliktir. Bu ihlal kararlarının %55'inde 5 ila 10 yıl, %21'inde 10 ila 15 yıl, %15'inde de 20 yılı aşan yargılama süreleri söz konusudur.

Adaletin tesisinin önündeki engellerin başında artan iş yükü ve bununla bağlantılı olarak uzun yargılama sorunu gelmektedir. Artan dava yükü ve uzun yargılamalar, Türkiye'de yargı sisteminin belki de en önemli yapısal sorunu olmaya devam etmektedir.

Davaların makul sürede sonuçlandırılmaması sadece adil yargılanma hakkı kapsamında sorunlar ortaya çıkarmamakta, davaların konusu oluşturan uyuşmazlıklar dikkate alındığında yaşam hakkından mülkiyet hakkına kadar diğer tüm temel hakların etkili biçimde korunması amacına da zarar verebilmektedir.

Temel haklar perspektifinden bakıldığında yargının, hukuka aykırı müdahalelere karşı hakları koruyucu, hatalı uygulamaları düzeltici ve temel haklarla ilgili bir zarar ortaya çıktığında bunları tazmin edici işlevlerinin olduğunu unutmamak gerekir. Bu kapsamda uyuşmazlıkların daha etkili biçimde ve makul süreler içinde sonuçlandırılması tüm temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere yargılamaların uzamasının belki de en önemli nedeni ağır iş yüküdür. Bu sorunu çözmek için atılan adımları olumlu karşıladığımızı bir kez daha ifade etmek isterim. Bilindiği gibi, yargının temel amacına ve işlerinin niteliğine uygun biçimde daha verimli çalışması için yeniden teşkilatlanması gerektiği düşüncesiyle istinaf uygulamasına başlanmıştır.

Bu anlamda 20 Temmuz 2016 tarihinde faaliyete geçen istinaf mahkemelerinin, yargının daha etkili işlemesi amacına katkı yapmasını umuyoruz. Esasen istinaf mahkemelerinin kısa tecrübesi bu umudumuzu kuvvetlendirmektedir.

Adalet Bakanlığı verilerine göre, istinafların gelen davaları karşılama oranı ceza davalarında %78, hukuk davalarında ise %68 olarak gerçekleşmiştir. şu ana kadar istinaflarda ortalama dava görülme sürelerinin ceza davalarında 73 gün, hukuk davalarında ise 121 gün olarak gerçekleşmesi de gerçekten sevindirici ve umut vericidir. Bu etkileyici performanslarından dolayı istinaflarda görev yapan tüm yargı mensuplarımızı tebrik ediyor, başarılarının devamını diliyorum.

Hiç şüphesiz bireysel başvuru açısından istinafları değerlendirmek için yeterli veriye henüz sahip değiliz. İstinaf mahkemelerinin göreve başladığı tarihten bugüne kadar bu mahkemeler tarafından nihai olarak sonuçlandırılan davalara ilişkin olarak toplam 164 bireysel başvuru yapılmıştır. Bunlardan 6 başvuru kabul edilemezlik kararıyla sonuçlandırılmıştır. İstinaf yolunda kesinleşmiş kararlara ilişkin olarak esas incelemesi yapılmış bir başvuru henüz bulunmamaktadır.

Daha önce ifade ettiğim üzere bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi, esasen hak ihlallerinin öncelikle ve özellikle derece mahkemeleri önünde giderilmesini gerektirmektedir. İstinaf mahkemelerinin bu konuda katkı yapacağına ilişkin inancımı sizlerle paylaşmak isterim.

Konuşmama son verirken, akademisyenlerle uygulamayı yapan yargı mensuplarını biraraya getiren bu toplantının başarılı ve verimli geçmesini diliyorum. Organizasyonda emeği geçenlere, özellikle de sunumlarıyla ve sorularıyla konferansa katkıda bulunacak olanlara ve tüm katılımcılara şimdiden teşekkür ediyorum.

Sizleri bir kez daha saygıyla selamlıyor, hepinize sağlık ve afiyet diliyorum.

Zühtü ARSLAN

Anayasa Mahkemesi Başkanı